

ROZMOWA Z HISTORIĄ

DWADZIEŚCIA PIĘĆ OBRAZÓW NA 25-LECIE
SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

ROZMOWA Z HISTORIĄ

25^{lat} Mazowsze

Rozmowa z historią

Mistrzynie życia, Historio,
zachciewa ci się psich figłów:
zza kraty podgląda Orion,
jak siedzimy razem na kiblu.

Opowiadasz mi stare kawały
i uśmiechasz się, na wpół drwiąca,
i tak kiblujemy pomału-
ty od wieków, ja od miesiąca.

O Nieśmiertelna, skądże
ta skłonność do paradoksów,
i powiedz mi-czy to mądrze
całemu światu krew popsuć?

Bo skoro na całym świecie,
jak nie wojna, to stan wojenny-
Historio, powiedz mi przecie:
po diabła tu kiblujemy?

Rewolucyjny poeta
ma zginąć w tym mamrze sowieckim?!
Historio, przecież to nietakt,
ktoś z nas po prostu jest dzieckiem!

Więc wstydz się, sędziwa damo,
i wypuść z Zamarstynowa...
(Na kryminał zaraz za bramą
zasłużymy sobie od nową).

Władysław Broniewski

ROZMOWA Z HISTORIA

DWADZIEŚCIA PIĘĆ OBRAZÓW NA 25-LECIE
SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Informator wystawy
pod redakcją Tadeusza Skoczka

Warszawa 2023

Autorzy:

Małgorzata Karolina Piekarska, Tadeusz Skoczek, Adam Struzik

Recenzje naukowe:

dr Beata Michalec, dr Jdnusz Gmitruk

ISBN 978-83-67398-50-3

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości

(identyfikator wydawnictwa naukowego 42-700)

al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa

wydawnictwo @ muzn.pl

tel. 826 90 91 w. 41

SPIS TREŚCI

Adam Struzik 25 lat samorządu Mazowsza	• 7
Tadeusz Skoczek Nieco historii Muzeum Niepodległości na 25-lecie Organizatora	• 11
Małgorzata Karolina Piekarska Rozmowa z historią	• 25
Katalog	• 37
Spis obiektów	• 63
Galeria Malarstwa Historycznego Muzeum Niepodległości. Spis wystaw	• 65

Adam Struzik
marszałek województwa mazowieckiego

25 LAT SAMORZĄDU MAZOWSZA

Sejm RP 5 czerwca 1998 r. przyjął ustawę o samorządzie województwa. Zmieniła ona podział terytorialny kraju. Minęło dwadzieścia pięć lat od tamtej historycznej decyzji. Zmniejszono liczbę województw z 49 do 16. Jednocześnie utworzono na tym szczeblu władzę samorządową, co miało służyć decentralizacji państwa i wzmocnieniu regionów. Minione 25 lat dla Mazowsza było przełomowe. Reforma administracyjna rządu premiera Jerzego Buzka powołująca samorządowe województwa wyzwoliła ogromną energię. Wspólnie z mieszkańcami, przedsiębiorcami, samorządowcami zbudowaliśmy nowoczesny region wytwarzający blisko jedną czwartą PKB Polski. Dziś Mazowsze jest liderem ekonomicznym i naukowo-gospodarczym. Reforma samorządowa była krokiem milowym w budowaniu silnych regionów. Samorząd i samorządność to jedna z najbardziej udanych reform. Po wielu latach tej reformy jesteśmy województwem silnym i stabilnym, prekursorem zmian i innowacji. A jednocześnie regionem, dla władz którego najważniejsze jest po prostu – dobro mieszkańców. Ich bezpieczeństwo, komfort i przyszłość.

Przekazanie samorządom zadań publicznych przyczyniło się do sprawniejszego wykonywania i lepszego dostępu do wielu usług ważnych dla codziennego życia mieszkańców. Zielone światło w pełni

wykorzystano – zaangażowanie samorządów i zapał społeczeństwa przyniosły wymierne efekty. W minionym ćwierćwieczu Mazowsze stało się postrzegane jako najbogatszy i najbardziej konkurencyjny region w kraju, wiodący region również w Europie. Ten sukces to efekt pracy, pasji, ale i współpracy – mieszkańców, przedsiębiorców, artystów, działaczy kultury, naukowców i samorządowców.

Dziś Samorząd Województwa Mazowieckiego to wiele instytucji działających w całym regionie. Aż 25 jednostek zajmuje się ochroną zdrowia mieszkańców, zaliczamy do nich również szpitale wieloprofilowe i kliniczne. W samorządowej gestii pozostają spółki Koleje Mazowieckie oraz Warszawska Kolej Dojazdowa, które przewożą rocznie ponad 70 mln pasażerów. Mazowsze to także jeden z udziałowców portu lotniczego w Modlinie, który bije kolejne rekordy w kwestii realizacji połączeń i liczby odprawionych pasażerów. Mazowsze to także 3 tys. km dróg, o które trzeba zadbać. Samorząd odpowiada też za pracę 30 instytucji kultury, w tym m.in. za Muzeum Niepodległości, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Teatr Polski im. Arnolda Szyfmana w Warszawie czy Państwowy Zespół Ludowy Pieśni i Tańca „Mazowsze” im. Tadeusza Sygietyńskiego w Karolinie.

Od samego początku opieraliśmy naszą politykę na trzech uniwersalnych zasadach – pomocniczości, solidarności i poszanowaniu dobra wspólnego. Każdego roku środki, jakie przeznaczamy na inwestycje, stanowią ponad 30 proc. wszystkich wydatków. Inwestujemy w rozwój, bezpieczeństwo i lepsze życie mieszkańców. Z myślą o mieszkańcach regionu samorząd Mazowsza od kilkunastu lat

tworzy i realizuje programy pomocowe m.in. na inicjatywy sołectw, działkowców, seniorów, młodzieży, doposażenie OSP, budowę nowych dróg, przedszkoli, modernizację muzeów i domów kultury, rozwój bazy sportowej czy inicjatywy wspierające klimat i czyste powietrze. Tylko w zeszłym roku dzięki naszemu wsparciu w całym regionie powstało blisko 4 tys. inwestycji – dużych i priorytetowych, ale i tych mniejszych. W tym roku jest ich jeszcze więcej – aż 20 programów, w tym również zupełnie nowe dotyczące m.in. tworzenia lokalnych centrów integracji, zdrowia kobiety, miejsc pamięci, zwierząt i czystego ciepła. Na ich realizację samorząd Mazowsza przeznaczył 800 mln złotych.

Dobry samorząd to ten, który myśli o swoim regionie w perspektywie najbliższych lat i dziesięcioleci, a nie kadencji. Dlatego zadaliśmy o dostęp do środków unijnych – NUTS 2 oraz zapewniliśmy Mazowszu dostęp do środków z programu Polska Wschodnia. Nowy podział statystyczny Mazowsza to wielki sukces Samorządu Województwa Mazowieckiego. Pozwolił uniknąć drastycznego ograniczenia środków rozwojowych z budżetu Unii Europejskiej po 2020 roku. Otworzyło to nowe możliwości finansowania. Mazowsze otrzymało aż 2,5 mld euro w ramach programu Fundusze dla Mazowsza 2021–2027, z czego 1,5 mld przypada na region mazowiecki regionalny, a 501 mln na region warszawski stołeczny. Dzięki temu nowemu podziałowi statystycznemu, Mazowsze po raz pierwszy skorzysta z programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021–2027. Szacuje się, że beneficjenci z regionu mazowieckiego regionalnego będą mogli pozyskać dodatkowo blisko 418 mln euro.

Muzeum Niepodległości było wiodącą instytucją kultury minionego dwudziestopięciolecia. Wystawa zorganizowana w Galerii Malarstwa Historycznego tej instytucji Samorządu Województwa Mazowieckiego jest jedną z wielu propozycji programowych przygotowanych dla uczczenia jubileuszowego ćwierćwiecza.

Adam Struzik

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Adam Struzik', written in a cursive style.

Marszałek Województwa Mazowieckiego

NIECO HISTORII MUZEUM NIEPODLEGŁOŚCI NA 25-LECIE ORGANIZATORA

Muzeum Niepodległości powstało 30 stycznia 1990 roku jako Muzeum Historii Polskich Ruchów Niepodległościowych i Społecznych. Główna siedziba nowej placówki została ustanowiona przez Ministerstwo Kultury i Sztuki w Pałacu Przebendowskich/Radziwiłłów, gdzie poprzednio mieściło się Muzeum Lenina (1955-1989). Magazyny zbiorów, działy historyczne oraz biblioteka mieściły się w pawilonie w pobliżu Zamku Ujazdowskiego. Pawilon ten został odebrany Muzeum Niepodległości przez ministra i przekazany na siedzibę Ośrodka Dokumentacji Zabytków (w 1991 i 1993). Muzeum Niepodległości objęło też dwa oddziały: Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej oraz Muzeum Więzienia Pawiak. W 1991 roku placówka uzyskała też nową nazwę, która funkcjonuje do dnia dzisiejszego. W 1992 r. Muzeum Niepodległości uzyskało status Narodowej Instytucji Kultury. Od 1 stycznia 1999 roku Muzeum jest samorządową instytucją kultury, jej organizatorem jest Zarząd Województwa Mazowieckiego.

Muzeum Niepodległości prowadzi od początku urozmaiconą, intensywną działalność edukacyjną: lekcje muzealne, konkursy, seanse filmowe, spektakle teatralne. Mazowieckie projekty „Kulturalna szkoła na Mazowszu”, czy „Kultura za złotówkę” – akcja organizowana

w ramach wsparcia osób z niepełnosprawnościami – cieszą się dużym powodzeniem. Olbrzymia frekwencja poparta dofinansowaniem ze strony Zarządu Województwa Mazowieckiego przysparza nam wielu zwiedzających.

W latach 1990-2023 placówka nasza zorganizowała ponad 500 wystaw, które zwiedziło blisko 5 mln widzów. Cieszy udział mieszkańców w organizowanych wystawach stałych i czasowych.

Pałac

W siedzibie głównej, w Pałacu Przebendowskich/Radziwiłłów dużym zainteresowaniem ciszą się trzy wystawy stałe: „Kresy i bezkresy”, „Z Orłem Białym przez wieki”, „Polonia Restituta”.

„Kresy i bezkresy” to zupełnie nowa, obiektowa i multimedialna, wystawa realizująca naszą misję. Od początków swojej działalności staramy się jak najszerzej uchylać swe możliwości wystawiennicze oraz organizacyjne dla środowisk kresowych. Inicjujemy działalność popularyzatorską i naukową wyrażającą się organizacją wystaw, konferencji, publikacji i wydarzeń artystycznych poświęconych szerokorozumianej tematyce kresowej. W zbiorach Muzeum znajduje się wiele eksponatów poświęconych tej tematyce o czym mogą świadczyć trzy wyodrębnione na wystawie grupy: Kolekcja Krzemieniecka, Kolekcja Leopoldis oraz Kolekcja Sybiracka stanowiące trzon wystawy. Do ekspozycji włączone zostały również zbiory wileńskie – Vilniana.

Ekspozycja w głównej mierze składa się z realiów wchodzących w skład naszych kolekcji. „Pamięci nie da się zgładzić” – tak zatytułowana została, wymagająca stałego przypominania, część poświęcona zbrodni ludobójstwa dokonanej na polskich jeńcach wojennych osadzonych w obozach specjalnych NKWD. Umieszczenie tego elementu w części wystawy nazwanej „bezkresy” ma dwojakie znaczenie. Pierwszy aksjologiczny – ukazujący bezkres zwyrodniałej zbrodni oraz drugi wskazujący na bezpośredni związek rodzin z pomordowanymi, które zesłane zostały w azjatyckie bezkresy. W wielu wypadkach fakt dokonanej zbrodni na jeńcach stał się jednoczesnym wyrokiem zesłania dla ich rodzin. W części „Oczyszczanie zaplecza” przedstawiamy tragiczne obrazy deportacji polskiej ludności. Obrazom towarzyszy pokaz animacji. Trzecia część „Życie wbrew okolicznościom” – przedstawia trudną adaptację zesłanych i przepełnione tęsknotą życie codzienne. Ekspozycję uzupełniają narzędzia, elementy ubiorów, przedmioty kultu religijnego oraz inne przedmioty codziennego użytku, znajdujące się w zbiorach Muzeum.

„Z Orłem Białym przez wieki. Symbol władców, państwa i narodu” to wystawa wzbudzająca niezwykle zainteresowanie młodzieży szkolnej. Na stronie internetowej Muzeum znajdziemy takie zaproszenie wyjaśniające ideę ekspozycji:

„Dumny znak Orła Białego ze złotą koroną i potężnym dziobem, z szeroko rozpostartymi skrzydłami, fantazyjnym ogonem i groźnymi szponami towarzyszy nam przy wielu okazjach. Jest obecny zarówno w podniosłych momentach uroczystości, jak i w zupełnie powszednich sytuacjach. Widzimy go więc w herbie państwowym,

na tablicach urzędów, w szkolnej klasie, na strojach sportowców, monetach i banknotach. Odnajdujemy go czasem ze zdziwieniem na zabytkach w formie nieco odmiennej od tej, do której przywykliśmy. Ten znak ma długą historię, która splata się z dziejami naszego państwa i narodu. Na wystawie przedstawiamy tę fascynującą historię, wzbogacając ją o kontekst ludzi, miejsc i wydarzeń.”

Oprócz obiektów muzealnych, medali, sztandarów i obrazów widzowie mogą zapoznać się ze zbiorami ukazanymi w kioskach multimedialnych, mogą zrobić sobie fotografie w replikach hełmów historycznych, czy uczestniczyć w zabawie graficznej.

Wystawa w czasie rewitalizacji budynku Muzeum Niepodległości przeniesiona była do reprezentacyjnej sali oddziału Narodowego Banku Polskiego w Krakowie, eksponowana była następnie w katowickim oddziale tej instytucji.

„Polonia Restituta. O niepodległość i granice 1914–1921” to pełna nazwa kolejnej wystawy stałej. Pierwsza jej odsłona miała miejsce w 2007 roku. Od tego czasu przechodziła liczne przeobrażenia, uzupełnienia, unowocześnienia. W czasie rewitalizacji Pałacu Przebendowskich/Radziwiłłów była udostępniona zwiedzającym w Muzeum Romantyzmu w Opinogórze. Olbrzymim zainteresowaniem cieszył się katalog tamtejszej ekspozycji zredagowany przez Romana Kochanowicza i Tadeusza Skoczka. Po powrocie do głównej siedziby Muzeum Niepodległości w Warszawie, zyskała nową aranżację plastyczną, zmieniono też eksponaty muzealne, dodano multimedia.

Prezentowane na niej eksponaty pokazują wszystkie etapy walki o niepodległość w ujęciu chronologicznym, a także działalność głównych polskich obozów politycznych. Na wystawie znajdują się liczne obrazy wybitnych polskich malarzy, m.in. Jacka Malczewskiego i Antoniego Kozakiewicza, bogata kolekcja biżuterii patriotycznej oraz pamiątki dokumenty dotyczące konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku.

„Historia pałacu Przebendowskich/Radziwiłłów” to wystawa oparta na reprodukcjach wizerunków przedstawiających dawnych właścicieli, historycznych rzutach budynku oraz fotografiach z okresu dwudziestolecia międzywojennego prezentujących wnętrza. Przypomniany na niej też został słynny plafon Henryka Siemiradzkiego „Światło i Ciemność”, który został zniszczony podczas II wojny światowej. Przypominamy też rozmiar zniszczeń, któremu podczas Powstania Warszawskiego uległ pałac, pełniący ważny punkt oporu. Całość uzupełniona jest oryginalnymi obrazami, na których uwidoczniony został pałac: grafika Józefa Młynarskiego „Warszawskie dzieci” z cyklu „Powstanie Warszawskie 1944”, obraz Wandy Wadeckiej, „Muzeum Lenina w Warszawie” oraz obraz Edwarda Dwurnika o podobnym tytule.

Muzeum Więzienia Pawiak

Wystawa stała przedstawiana jest w kilku segmentach. „Pawiak 1835–1939” to między innymi makieta przedstawiająca w skali 1:100 budynki więzienne. Na sali umieszczono symboliczny zestaw fotografii i dokumentów przedstawiających w dużym skrócie historię

Pawiaka jako więzienia politycznego w zmieniających się warunkach historycznych do 1939 r. Długi korowód niepokornych Polaków z drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX w. otwierają przywódcy i uczestnicy Powstania Styczniowego z Romualdem Trauguttem.

„Pawiak 1939–1944” to zasadnicza część ekspozycji poświęcona okresowi okupacji niemieckiej. Przedstawia niemiecki system okupacyjny w Polsce, dokonania Polskiego Państwa Podziemnego, różne formy walki, w tym akcje likwidacyjne na oprawcach z Pawiaka, życie więźniów, a także działalność konspiracyjnej siatki wewnętrznej utrzymującej stałą łączność między więzieniem a wolnością. Wiele prezentowanych dokumentów, zwłaszcza ukazujących światowe echa na wydarzenia w okupowanej Polsce, a nawet na Pawiaku, jest pokazywanych po raz pierwszy. Do zobrazowania treści merytorycznych posłużyliśmy się ikonografią, prasą, wydawnictwami konspiracyjnymi, dokumentami, plakatami, obwieszczeniami władz okupacyjnych, mapami i szkicami oraz powstałymi w więzieniu pamiątkami, wierszami i rysunkami. Zgodnie z założeniami projektu na wystawie zostały zastosowane duże powiększenia fotograficzne i kserograficzne, tak aby małe i często zniszczone dokumenty więzienne, fotografie oraz powstałe nielegalnie, w więzieniu, rysunki w sposób wyraźny wyodrębnić z powierzchni wystawienniczej. Aby mogły odpowiednio oddziaływać na widzów. W sali poświęconej okresowi okupacji dominują wielkoformatowe powiększenia dzieł Bronisława Wojciecha Linke, większość z nich pochodzi z cyklu „Kamienie krzyczą”. Specjalnie wyeksponowano pełen bólu, patosu i ekspresji rysunek „Powrót” przedstawiający człowieka klęczącego z nisko pochyloną głową przed ruinami Pawiaka. Na ścianach zawieszono powiększenia

wierszy w języku polskim i angielskim. Z lewej strony od wejścia usytuowano mapę graficzną Warszawa w latach 1939-1944. Na pionowych planszach umieszczono nazwy miejsc straceń więźniów Pawiaka i obozów koncentracyjnych, do których byli oni wywożeni. W końcu sali na zrekonstruowanym fragmencie czerwonego ceglanoego muru ulokowano symboliczny fryz tysiąca fotografii – 1% osadzonych tutaj w okresie okupacji więźniów. Pobyt na Pawiaku był dla większości więźniów etapem przed wysłaniem do obozu koncentracyjnego lub na egzekucję, dlatego znaczny fragment ekspozycji poświęciliśmy temu zagadnieniu. Ostatnie sekwencje wystawy to likwidacyjne transporty więźniów do Ravensbrück i Gross-Rosen, Powstanie Warszawskie, zburzenie Pawiaka – 21 sierpnia 1944 roku. Przystawione też są skrótowo procesy zbrodniarzy.

„Sala relikwów i grypsów”. Jest ważną dla emocjonalnego odbioru ekspozycji i samego miejsca. Stworzono możliwość wysłuchania w sali, w której wyeksponowano oryginalne, wydobyte z gruzów przedmioty i elementy wyposażenia, nagrań fragmentów grypsów opowiadających o dramatycznych przeżyciach więźniów. Przy makiecie zabudowań więziennych zwiedzający mogą wysłuchać tekstu zawierającego krótką historię Pawiaka w języku polskim, angielskim i niemieckim.

„Sala Drzewa Pawiackiego”. Stanowi odrębną część ekspozycji stałej. Sala poświęcona jest historii drzewa – świadka niemieckich zbrodni, który jako jedyny, obok fragmentu bramy wjazdowej przetrwał wysadzenie przez Niemców Pawiaka 21 sierpnia 1944 r., a po wojnie stał się pomnikiem ku czci pomordowanych więźniów.

Prezentowane są relikty więzu, który został zastąpiony odlewem, drzewem-rzeźbą na której do dziś znajdują się tabliczki dekoratywne więźniów Pawiaka.

„Dzień powszedni na Pawiaku”. Wystawa przedstawia pawiacki dzień w latach 1939-1944. Przebieg starano się odtworzyć godzina po godzinie posługując się wspomnieniami długoletnich więźniów funkcyjnych: Leona Wanata, pisarza w kancelarii na Pawiaku i lekarki w szpitalu na Serbii dr Anny Czuperskiej oraz za pomocą zachowanych rysunków rejestrujących sceny z życia powstałych na Pawiaku wierszy, pamiątek, grypsów, modlitw, kalendarzy, a także najróżniejszych drobnych przedmiotów wykonanych w celach.

„Zapamiętajmy ich twarze” to najnowsza część wystawy stałej, którą udostępniliśmy publiczności 26 września 2008 roku. Jest to ekspozycja biograficzna. Ma na celu przybliżenie historii więzienia Pawiak w latach 1939-1944 poprzez indywidualne losy osób zamordowanych w więzieniu, areszcie na Szucha, egzekucjach lub obozach, po których zachowały się cudem ocalone fotografie, strzępki relacji oraz pamiątki przekazywane przez rodziny więźniów. Pomysł zorganizowania tej ekspozycji zrodził się z potrzeby upamiętnienia więzionych i zamordowanych, przez krewnych ofiar którzy wciąż licznie przychodzą do Muzeum w poszukiwaniu wszelkich śladów, jednocześnie przekazują często bezcenne dla nich pamiątki i fotografie. Muzeum Więzienia Pawiak otwarto 28 listopada 1965 roku. Obecnie staramy się już nie o rewitalizację reliktyw pozostałych po wysadzeniu więzienia przez Niemców lecz o nową inwestycję upamiętniającą martyrologię narodu polskiego.

„Sala rzeźb Zofii Pociłowskiej-Kann”. Stanowi najnowszy element ekspozycji stałej. Sześć rzeźb o tytułach: „Krań pamięci”, „Korczak”, „Droga zagłady”, „Ostatni taniec Chawy”, „Holocaust”, oraz „U kresu” zostało umieszczonych w dużej sali ekspozycji, sali Drzewa Pawiackiego, celi przejściowej, sali Dnia Pawiackiego oraz w Celi Śmierci. Pomimo niezbyt dużych gabarytów rzeźby te – zarówno w wyrazie jak i tematyce – są rzeźbami monumentalnymi, gdyż poruszają temat, w którym zawarte jest nie tylko cierpienie tych, którzy przeszli przez czas Holocaustu, lecz protest autorki przeciw przemocy, rozpaczliwe wołanie do sumień ludzi by nikt nigdy nie powtórzył czasu zagłady. Rzeźby wykonane są z ceramiki, patynowane według receptury znanej tylko autorce. Wszystkie osadzone są na drewnianych opalanych pniach, które stanowią nierozzerwalną kompozycję z ceramiką. Rzeźby były wystawiane na wielu wystawach w kraju i zagranicą, m. in. w Lublinie, Warszawie.

Zofia Pociłowska urodziła się 3 marca 1920 roku w Charkowie, a zmarła w Warszawie 8 maja 2019. Po ukończeniu gimnazjum i zdaniu matury rozpoczęła studia polonistyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Wybuch II wojny światowej pokrzyżował jej życiowe plany. W styczniu 1940 r. złożyła przysięgę i wstąpiła do Związku Walki Zbrojnej. Była kurierką w Warszawie, a później jej praca konspiracyjna obejmowała teren wschodniego Generalnego Gubernatorstwa (Lublin, Zamość, Nakło, Siedlce). Aresztowana 19 marca 1941 r. w Ursusie przez lubelskie gestapo, została przewieziona na Pawiak, a następnie do więzienia na Zamku w Lublinie. Po kilkudniowym śledztwie i przesłuchaniach w lubelskiej siedzibie gestapo „Pod Zegarem” została skazana na karę śmierci i 23 września 1941 r.

wysłana do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück. W obozie podjęła pierwsze próby plastyczne. W ukryciu robiła miniaturowe rzeźby z trzonek od szczoteczek do zębów, guzików, kawałków drewna; w języku obozowym owe rzeźby nazywano „sabotażykami”. Powróciła z obozu do Warszawy 15 maja 1945 roku. Zapisana się na Wydział Rzeźby w Akademii Sztuk Pięknych. Studiowała w pracowni prof. T. Breyera. Studia ukończyła w czerwcu 1954 r. Dyplom otrzymała u prof. M. Wnuka. Uprawiała rzeźbę kameralną, pisała wiersze.

W swoim artystycznym dorobku miała m. in. opracowanie plastyczne oraz rzeźbę dla polskiego pawilonu muzeum obozu w Ravensbrück (1959; druga rzeźba 1992), duże realizacje parkowe w Rusinowej koło Wałbrzycha (rzeźby w parku Pałacu Tielschów) i w Wałbrzychu: Starodzieje (1975-1978), Słoneczko (1979), oraz pomnikowe m. in. w Warszawie: obelisk ku czci ofiar Pawiaka (Muzeum Więzienia Pawiak – 1965), w Inowrocławiu: pomnik Powstańca Wielkopolskiego (1968), we Włodawie: pomnik Bohaterom II Wojny Światowej (1970), w Magdalence (las sękociński): pomnik „Pamięci rozstrzelanych” (w 1942 roku więźniów z Pawiaka i Ravensbrück) –(1963-1964). Jest autorką wielu rzeźb kameralnych i portretów, w których wykorzystywała różnorodny materiał rzeźbiarski – korę drzewa, ceramikę, szkło, kamień. Wykonywała także prace konserwatorskie w Warszawie (w Wilanowie i na Starym Mieście), w Bejskach (Kaplica Firlejów w Kościele Św. Mikołaja), Pińczowie, Kazimierzu Dolnym, na Cmentarzu Żydowskim w Warszawie. Brała udział w wystawach krajowych i zagranicznych. Jej rzeźby znajdują się w Izraelu, Niemczech, Szwecji, USA.

Muzeum na Cytadeli

Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej zaprasza na dwie wystawy stałe. Ekspozycja „Więźniowie X Pawilonu” zorganizowana została w zrekonstruowanych wnętrzach więziennych. Ukazuje na tle dziejów obiektu historię zmagania Polaków o wyzwolenie narodowe i przemiany społeczne w epoce zaborów poprzez przedstawienie sylwetek więzionych tu osób oraz wydarzeń i organizacji, w których działali, poczynając od spisków niepodległościowych z od czasów Powstania Listopadowego aż do odzyskania niepodległości w 1918 r. Składają na nią akta carskich władz represyjnych: dokumenty więzienne, śledcze i sądowe, prasa i druki ulotne poszczególnych organizacji, fotografie czołowych więźniów, pozostałe po nich pamiątki osobiste, realia i dzieła sztuki oraz cele imienne wielu więzionych tu wybitnych Polaków. X Pawilon jako miejsce, w którym rozstrzygały się losy wielu późniejszych katorżników i zesłańców, eksponuje również martyrologię Polaków na Syberii w epoce zaborów. Przedstawiona jest ta martyrologia w kolejnej wystawie stałej, w Galerii Aleksandra Sochaczewskiego

„Galeria Malarstwa Aleksandra Sochaczewskiego”. Jest to prawdopodobnie kompletny zbiór obrazów artysty – sybiraka Aleksandra Sochaczewskiego. Ukazuje losy skazańców na Syberii. Aleksander Sochaczewski (właściwe nazwisko Sonder Lejb) urodził się 3 maja 1843 w osadzie Łów pod Sochaczewem w rodzinie żydowskiej. Utalentowany artystycznie, od 1858 studiował malarstwo w Warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych. Już w czasie studiów wystawiał swoje prace jako jeden z najzdolniejszych studentów.

Na początku lat sześćdziesiątych XIX wieku, w okresie ożywienia polskiej działalności niepodległościowej, wzorem wielu innych studentów, związał się z lewym skrzydłem konspiracji – obozem czerwonych. Brał udział w manifestacjach patriotycznych, zajmował się też kolportażem nielegalnych wydawnictw. Aresztowany został w dramatycznych okolicznościach 1 września 1862 i osadzony w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej. Podczas rewizji w jego mieszkaniu znaleziono m.in. broń, formy do odlewania kul, sztylety używane do wykonywania wyroków na zdrajcach, wiele druków konspiracyjnych, tajną prasę itp. W rezultacie 24 kwietnia 1863 został skazany na karę śmierci, zamienioną następnie przez namiestnika Królestwa Polskiego, wielkiego księcia Konstantego, na 20 lat katorgi i w tymże roku wysłany etapem na Syberię. Odbывał karę w warzelniach soli w Usolu koło Irkucka. Po kilku latach na mocy amnestii zamieniono mu resztę kary na zesłanie. Przez pewien czas mieszkał w Irkucku, później w Permie. Po powrocie z Syberii w 1883 wyemigrował do Monachium, gdzie żyło i pracowało wielu polskich malarzy. Później zamieszkał w Brukseli, a w 1901 osiadł na stałe w Wiedniu. Dwudziestoletni pobyt na Syberii pozostawił ślady w jego pamięci i psychice na resztę życia. W rezultacie stworzył na emigracji, m.in. na podstawie szkiców, które przywiózł z Syberii, wiele prac, w których nawiązywał do swoich dramatycznych przeżyć na wschodzie. Jego obrazy ukazują realia życia syberyjskich katorżników i zesłańców; jest wśród nich wiele scen rodzajowych ilustrujących warunki podróży na Syberię, warunki pracy, życia codziennego, sceny ucieczek itp. Artysta sportretował też wiele autentycznych postaci, głównie swoich współtowarzyszy niedoli. Malarz już podczas pobytu na emigracji wielokrotnie wystawiał swoje prace, m.in. w Monachium, Londynie, Brukseli, Budapeszcie,

Krakowie, Rzeszowie. W 1913 jego obrazy były ozdobą słynnej wystawy we Lwowie, zorganizowanej w 50. rocznicę wybuchu powstania styczniowego. Nękanym niedostatkiem, na kilka lat przed śmiercią (zmarł 15 czerwca 1923 w Austrii) przekazał swoją kolekcję miastu Lwów w zamian za dożywotnią rentę. Dzięki temu jedyna w swoim rodzaju „kolekcja sybiracka” nie uległa rozproszeniu. Stała się własnością Muzeum Historycznego Miasta Lwowa. Później dzieliła dramatyczne losy Lwowa, będącego od września 1939 pod okupacją sowiecką, a następnie, od 1941, pod okupacją hitlerowską. Podczas tej drugiej była przechowywana w Kijowie. Do Polski wróciła w 1956, w ramach przekazywanych wówczas przez władze ZSRR wielu poloników z dawnych polskich kresów wschodnich. Stała się wówczas własnością Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, a po powstaniu w 1963 Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej trafiła tu w charakterze trwałego depozytu. Obecnie jest eksponowanych 126 i szkiców do poszczególnych prac artysty. Po żmudnych staraniach kolekcja została przekazana Muzeum Niepodległości. Od tego czasu jest wzbogacana zakupami. Cały zbiór wydany został w albumie „Aleksander Sochaczewski” (2023) jaki ukazał się w serii „Skarby kultury” w związku Rokiem Aleksandra Sochaczewskiego na Mazowszu.

Z wystawą poświęconą więźniom Cytadeli związane jest również otoczenie X Pawilonu – dawny dziedziniec więzienny będący miejscem spacerów aresztantów, droga straceń i Brama Straceń, przez którą wyprowadzano skazańców na miejsce egzekucji, oraz dwa upamiętnione miejsca kaźni: na stokach nad Wisłą miejsce egzekucji działaczy polskiego ruchu robotniczego, zwłaszcza uczestników rewolucji 1905-1907 r. wraz z symbolicznym cmentarzem straconych,

oraz leżące na południe od Cytadeli miejsce egzekucji powstańców styczniowych, m.in. członków Rządu Narodowego z Romualdem Trauguttem na czele. Plenerowa galeria rzeźby zaaranżowana przez artystę rzeźbiarza Gustawa Hadykę stała się od kilku lat miejscem patriotycznych spotkań, szczególnie 22 stycznia – w rocznicę wybuchu Powstania Styczniowego oraz 5 sierpnia – w rocznicę stracenia na stokach Cytadeli członków Rządu Narodowego .

Muzeum Bitwy Warszawskiej 1920

Najnowszym oddziałem jest muzeum powstałe w zrewitalizowanym Domu Pielgrzyma znajdującym się przy Cmentarzu Obrońców Ojczyzny w Radzyminie. W dobudowanym nowoczesnym pawilonie tworzy się wystawa stała realizowana według scenariusza Pawła Bezaka i Tadeusza Skoczka. Myślą przewodnią tworzonej ekspozycji jest przybliżenie zwiedzającym – osobom mającym zróżnicowane wymagania i oczekiwania, posiadającym różny zasób wiedzy o Bitwie Warszawskiej – tematyki związanej ze starciem, stoczonym między 13 a 25 sierpnia 1920, a określanym w historiografii mianem osiemnastej najważniejszej bitwy w dziejach świata. Klucze do budynku zostały symbolicznie przekazane 15 sierpnia 2023 roku, w rocznicę Bitwy Warszawskiej, inaugurację wystawy stałej przewiduje się w połowie 2024 roku.

Opracował **Tadeusz Skoczek**

ROZMOWA Z HISTORIA

Małgorzata Karolina Piekarska
Muzeum Niepodległości w Warszawie
ORCID: 0000-0002-6551-6839

Wystawa zatytułowana *Rozmowa z historią. Dwadzieścia pięć obrazów na 25-lecie Samorządu Województwa Mazowieckiego* prezentuje nabytki ostatnich dwudziestu pięciu lat Muzeum Niepodległości ułożone w sposób chronologiczny, dzięki czemu opowiadają one o tym obszarze historii, którego badaniami zajmuje się placówka.

Historia, jak w wierszu Władysława Broniewskiego, od zawsze „płatała figle”, prowadząc ludzkość od jednej wojny do drugiej. W przypadku Polski i historii jej ostatnich ponad dwieście lat to walki o odzyskanie niepodległości, samo odzyskanie, próby ustalenia granic i utrzymania tejże niepodległości, II wojna światowa, okres PRL i przemiany społeczne, które doprowadziły do Okrągłego Stołu oraz zmiany ustroju. Wystawa *Rozmowa z historią* pozwala na opowiedzenie o tym wszystkim poprzez zaprezentowane tu obiekty.

Pierwszym jest *Tadeusz Kościuszko przy globusie* autorstwa Natalii Shayon, zakupiony w 2017 roku przy okazji obchodów Roku Tadeusza Kościuszki na Mazowszu. Jak napisała o tym obrazie Magdalena Kucza-Kuczyńska „Artystka zdecydowała się na przedstawienie postaci siedzącej w fotelu, w ostrym kadrze na pierwszym planie. (...) Kompozycja została podporządkowana treści portretu, w którym

widzimy przedstawienie Tadeusza Kościuszki nie jako Najwyższego Naczelnika Siły Zbrojnej Narodowej w czasie insurekcji kościuszkowskiej, odważnego wodza, ale człowieka w prywatnym zaciszu biblioteki, ubranego we frak z żabotem pod szyją”¹. Ten portret Tadeusza Kościuszki (1746–1817) daje możliwość opowiedzenia o nim w bardzo szerokim kontekście nie tylko jako o wodzu powstania 1794 roku, bohaterze wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych, inżynierze, ale też mężczyźnie nieszczęśliwym w miłości, co zawsze czyni jego postać bliższą przeciętnemu zwiedzającemu.

Z kolei grafika Bernarda Lemercier’a przedstawiająca Michała Czaykowskiego h. Jastrzębiec (1804–1886), czyli Sadyka Paszę daje możliwość opowiedzenia zarówno o Powstaniu Listopadowym, którego on był uczestnikiem jako dowódca oddziału kozaków w regimencie kawalerii swojego szwagra Karola Różyckiego, ale także o Wielkiej Emigracji, stronnictwie Adama Czartoryskiego, Hotelu Lambert i... literaturze. Michał Czaykowski był bowiem również pisarzem, zaliczany do tzw. szkoły ukraińskiej polskiego romantyzmu. W 1837 debiutował wydanymi w Paryżu poetyckimi *Powieściami kozackimi*.

Popiersie Księdza Piotra Ściegiennego (1801–1890) autorstwa Gustawa Hadyny, który rzeźby uczył się w Warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych stwarza okazję do opowieści o ruchu niepodległościowym po upadku Powstania Listopadowego, a także o początkach zsyłek na Sybir. O tym mówi też kupiony na aukcji w Brukseli *Portret*

¹ Galeria Malarstwa Historycznego, Warszawa 2021, s. 312.

zesłańca (1885) pędzła Aleksandra Sochaczewskiego, który stanowi uzupełnienie liczącej teraz sto dwadzieścia sześć obrazów kolekcji tego artysty. Tego, kim jest sportretowana postać, nie dowiemy się pewnie nigdy. Pewne jest jednak, że mamy do czynienia z portretem zesłańca. Smutne spojrzenie portretowanego utkwione jest gdzieś daleko, jakby myśli mężczyzny krążyły wokół innych spraw niż te, które go otaczają, sugerując tym samym, że portretowany zanurzony jest w niezbyt miłych wspomnieniach.

O tym jak wyglądało przybycie zesłańców na Syberię mówi akwarela Stanisława Katerli (1855–1900) *Przybycie partii do etapu* (1865–1873). Katerla to szlachcic z Kielecczyny, poczmistrz (utrzymywał konie pocztowe), który za udział w Powstaniu Styczniowym został uwięziony w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej i skazany na dziesięć lat ciężkich robót na Syberii. Trafił do warzelni soli w Usolu, a po odbyciu kary osiadł w Irkucku. To właśnie na zesłaniu ujawnił się jego talent malarski, a zakupione w 2017 roku siedemnaście akwarel jest tego dowodem. Przedstawiają widoki Irkucka, a także sceny z życia zesłańców, czego najlepszym przykładem jest akwarela prezentowana na wystawie.

Dążenia Polski do Niepodległości zaowocowały jej odzyskaniem w 1918 roku, czego ilustracją jest jeden z najnowszych zakupów – praca Elżbiety Rączki, absolwentki malarstwa na Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi, zatytułowana *Niepodległa – 2018* (2018). Obraz przedstawia bielika na tle biało-czerwonej flagi. Zrywający się do lotu drapieżny ptak, opisany w znanej legendzie, a znajdujący się w Godle Polski jest symbolem niepodległej ojczyzny.

Panorama Krzemieńca (1989) ukraińskiego artysty Bogdana Romaniuka, absolwenta wydziału plastycznego i graficznego Odeskiego Instytutu Pedagogicznego im. K.D. Uszynskiego (obecnie uniwersytet) przedstawia widok z Liceum Krzemienieckiego na Górę Bony. Krzemieniec to niewielkie miasteczko, które od czasów Słowackiego do dwudziestolecia niewiele zmieniło się w swojej zasadniczej bryle, a jego życie kulturalne skupiało się wokół reaktywowanego w roku 1920 Liceum. Prezentowany na wystawie obraz stanowi więc łącznik między opowieścią o ziemiach polskich w okresie za- borów i dwudziestolecia, gdy kształtują się granice II RP wprowadzonej na mapę Europy dzięki Traktatowi Wersalskiemu, pod którym swój podpis złożył Ignacy Jan Paderewski – bohater namalowanego w 2012 roku portretu autorstwa Mirosława Mirońskiego, absolwenta Wydziału Grafiki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, który studiował w pracowni prof. Eugeniusza Markowskiego i prof. Teresy Pągowskiej oraz w pracowni plakatu u prof. Henryka Tomaszewskiego. Jak napisała o jego obrazie Magdalena Kucza-Kuczyńska artystka „ukazał Ignacego Paderewskiego, odwołując się do jego znanego wizerunku człowieka niezwykle charyzmatycznego z przykuwającą uwagę urodą – rude, kręcone włosy, długie i rozpuszczone, błękitne oczy o opadających powiekach i zdecydowane męskie rysy twarzy. Na fotografiach widać jego pewność siebie, romantyczną charyzmę i wystudiowaną powagę”².

Jednak ostateczny kształt granic II RP trzeba było wywalczyć m.in. w czasie wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku, o czym opowiada

---

² Tamże, s. 308.

obraz Adama Kunikowskiego *Bitwa warszawska 1920 – pogrom bolszewików* (2020). Do tych wydarzeń nawiązuje również obraz autorstwa absolwenta Akademii Sztuk Pięknych w Erewaniu Hakoba Mikayelyana pt. *Matka Boska Łaskawa* (2023). Namalowany został na podstawie warszawskiego obrazu pod tym samym tytułem znajdującego się w kościele oo. Jezuitów w Warszawie, do którego modlili się warszawiacy, gdy do stolicy zbliżały się wojska bolszewickie, a na ich odsiecz szła warszawska młodzież. *Matka Boska Łaskawa*, której atrybutem są złamane strzały, od XV wieku przypomina wiernym, że modlitwa do niej pomaga przełamać gniew Boży zsyłany na ludzkość za grzechy, których się dopuszcza. Jednym z przejawów gniewu jest zaraza. Gdy w 1920 roku wojska bolszewickie atakowały Warszawę uznawano je właśnie za taką zarazę. Wiązało się to zresztą z faktem, że bolszewizm kwestionował istnienie Boga i jakiegokolwiek religii.

Ważnych postaci w tej wojnie było kilka. Jedną z nich to Generał Lucjan Żeligowski, który w Wojsku Polskim był dowódcą 10 Dywizji Piechoty oraz kilku grup operacyjnych (1919–1920) w wojnie polsko-bolszewickiej. Jego portret namalowała w 2020 roku, w ramach autorskiego cyklu zatytułowanego *Twarze niepodległości*, Magdalena Latosiewicz – absolwentka malarstwa Wyższej Szkoły Artystycznej. Jak napisała o jej twórczości wspomnianą już Magdalena Kucza-Kuczyńska artystka „odrzucała tradycję, szukając odrębnego, oryginalnego sposobu sportretowania tak ważnych w polskiej historii postaci. Obrazy bliskie estetyce francuskiego kubizmu i włoskiego futuryzmu wpisują się także w założenia polskich Formistów”³.

---

³ Tamże, s. 224.

Drugą postacią związaną z wojną polsko-bolszewicką, której wizerunek znalazł się na wystawie jest Generał Józef Haller – generalny inspektor Armii Ochotniczej i dowódca frontu północnego we wspomnianej wojnie. Autorem jego portretu jest Maciej Milewski absolwent warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, gdzie był uczniem Aleksandra Kobzdeja.

Trzecią postacią, której portret namalowany został ostatnio, czyli w 2023 roku przez uznanego już artystę-amatora Piotra Gaganę jest Generał Tadeusz Jordan Rozwadowski, autor planu Bitwy Warszawskiej.

Na czele Armii Polskiej podczas wojny polsko-bolszewickiej stał Józef Piłsudski, a na czele polskiego rządu Wincenty Witos. O problemach z jakimi mierzyli się obaj w trakcie bolszewickiego najazdu można opowiadać, prezentując obraz namalowany w 2017 roku przez Mariana Adamczyka absolwenta Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, gdzie uczęszczał do pracowni m.in. Jana Cybisa i Stanisława Szczepańskiego. Płótno zatytułowane *Piłsudski i Witos*, powstało na podstawie jednej z najsłynniejszych wspólnych fotografii Naczelnika i Premiera.

O relacjach obu mężów stanu można opowiadać, prezentując pochodzącą z litograficznej publikacji zatytułowanej *ALBUM KARYKATUR MARSZAŁKA J.PIŁSUDSKIEGO NA PAMIĄTKĘ X-LECIA NIEPODLEGŁOŚCI RZ.POSP. POLSKIEJ 1914–1928* karykaturę Wincentego Witosy autorstwa polskiego rysownika i karykaturzysty Gustawa Rogalskiego. Praca powstała w 1928 roku, a przedstawia Wincentego Witosę

wprawdzie w koronie na głowie, ale z symbolizującym chłopskie pochodzenie snopkiem słomy za plecami. Gustaw Rogalski zginął w grudniu 1939 roku rozstrzelany przez Niemców w podkrakowskich Przegorzałach. Jego tragiczna śmierć może stanowić wstęp do opowieści o II wojnie światowej, do której odnosi się także kolejna praca.

Wybuch II wojny światowej to w historii Polski także tzw. IV rozbiór Polski, gdyż 17 września na wschodnie ziemie polskie weszła Armia Czerwona. Ten wątek reprezentuje namalowany w 2009 roku przez Stanisława Bodesa obraz pt. *Zapomniana szarża policji – Husynne, 24.09.1939*. Artysta specjalizuje się w malarstwie batalistycznym, a jego pracę malarską zawsze poprzedzają wnikliwe studia tekstów historycznych i opracowań naukowych. Tym razem przedstawił starcie z oddziałami Armii Czerwonej. Obraz świetnie opisała wspomniana Magdalena Kucza-Kuczyńska, pisząc, że „kompozycja jest dynamiczna, o charakterze diagonalnym – kierunek od prawej do lewej strony obrazu, wyznacza kolumna jeźdźców wyłaniająca się z kurzawy pobojuwiska. Na pierwszym planie, po lewej stronie obrazu widoczny jest radziecki żołnierz, uciekający przed atakiem. Policjanci uzbrojeni są w szable, zamaszystymi ruchami kierują ostrza, tnąc biegnących w panice między końmi przeciwników. Na polu bitwy leży ciało czerwonoarmisty tratowane kopytami oraz pozostałości ekwipunku (torba). W tle majaczą korony drzew”⁴. To fragment historii, która do 1989 roku nie była opowiadana stąd trudności z ustaleniem, jaka polska formacja walczyła z radzieckim

---

⁴ Tamże, s. 220.

8 korpusem strzelców. Niemniej jednak wkroczenie wojsk radzieckich na wschodnie tereny II RP spowodowało masowe wywózki obywateli polskich w głąb ZSRR. Wśród nich znaleźli się rodzice Feliksa Mostowicza urodzonego w Biełojarce w obwodzie Kokczatewskim w Kazachstanie, który pod koniec XX wieku przyjechał do Polski. Jego pochodzące z przełomu lat 80. i 90. XX wieku płótno: *Garnki na płocie (obraz symboliczny)*, czyli kolejny obraz na wystawie, jest impresją o losie polskich obywateli, którzy znaleźli się na terenach pod okupacją sowiecką.

Akwarela z 1943 roku autorstwa Stanisława Miedzy Tomaszewskiego pt. *Dobijanie po egzekucji w Warszawie (getto)* pozwala na opowieść o dramacie Warszawskiego Getta zlikwidowanego między 19 kwietnia a 16 maja 1943 roku rozkazem Jurgena Stroopa oraz o powstaniu w getcie i roli jaką odegrali w nim m.in. Mordechaj Anielewicz czy Marek Edelman. Życiorys artysty, który dyplom z malarstwa u Karola Tichego na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie uzyskał w czerwcu 1939, a więc na krótko przed napaścią Niemców na Polskę, również może stanowić punkt wyjścia do opowieści o losach Polaków w trakcie II wojny światowej. Artysta podczas okupacji pracował bowiem w Departamencie Informacji AK i dokumentował zbrodnie Niemców na ziemiach polskich. Pomagał też Żydom w getcie, przemycając żywność, leki i dokumenty. Był aresztowany przez gestapo i osadzony na Pawiaku gdzie poddano go brutalnym torturom. Obawiając się, że ich nie przetrzyma, poprosił o przesłanie trucizny. Władze konspiracyjne zdecydowały się jednak na odbicie cennego więźnia. Sfingowano nawet jego śmierć i pogrzeb.

W podobnym celu można wykorzystać narysowany w 1944 roku przez Bronisława Justusa – więźnia Pawiaka *Portret Danuty Brzosko-Mędryk*. Jej życiorys może stanowić punkt wyjścia do opowieści nie tylko o Pawiaku, ale i o obozach koncentracyjnych. Portretowana później lekarka i pisarka, w czasie okupacji uczennica tajnego kursu licealnego prowadzonego przez nauczycieli Gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Warszawie była dwukrotnie aresztowana przez gestapo. Po raz pierwszy 16 lipca 1940 podczas egzaminu maturalnego, który ukończyła będąc już więźniarką Pawiaka. Zdawała go w trakcie więziennego spaceru. Z Pawiaka została zwolniona nieoczekiwanie po 3 tygodniach. Po raz drugi została aresztowana w związku z działalnością w ZWZ–AK 14 sierpnia 1942 roku. Przeżyła obóz koncentracyjny Lublin KL (Majdanek), gdzie otrzymała numer więźniarski 4650, obóz w Ravensbrück, gdzie nadano jej numer obozowy 36342 oraz KL Buchenwald, w którym jej numer to 3050 – i pasiak z tym numerem znajduje się w zbiorach Muzeum Niepodległości.

O losach więźniów obozów koncentracyjnych mówi też pochodząca z 1945 roku akwarela nieznannej autorki z KL Auschwitz przedstawiająca *Marsz śmierci*. To początkowo potoczne, a później przyjęte także w nazewnictwie naukowym określenie deportacji więźniów i jeńców, przeważnie z jednego obozu koncentracyjnego do drugiego przeprowadzanej pod groźbą natychmiastowej śmierci. Większość marszów odbywała się na mrozie, a więźniowie i jeńcy musieli dziennie pieszo przebyć ok. 20–30 km, nocując pod gołym niebem, marznąc w cienkich pasiakach i głodując. Odstępstwo od kolumny traktowano jako próbę ucieczki i karano natychmiastową śmiercią.

Obraz *Spalona Pieta Warszawy* (2004) autorstwa rzeźbiarza, malarza, scenografa i poety, absolwenta krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych Janusza Jutrzenki Trzebiatowskiego przedstawia spaloną Warszawę, którą autor jako ośmioletni chłopiec widział wypędzany ze stolicy wraz z mamą i gnany do obozu przejściowego w Pruszkowie. To wstęp do opowieści o losach warszawiaków. Zwłaszcza, że kolejne, bo namalowane w 1975 roku płótno Włodzimierza Pawłockiego zatytułowane przez autora *1945 rok. Pobratyńcy*, choć prawidłowa forma brzmi „Pobratymcy” pokazuje żołnierza Ludowego Wojska Polskiego oraz Armii Czerwonej ramię w ramię wchodzącego do pełnego ruin miasta. Ta historia o zniszczeniu miasta nieujarzmionego i wyzwoleniu opustoszałej Warszawy, w której ruinach w styczniu 1945 roku ukrywali się jedynie robinsonowie może stanowić punkt wyjścia do opowieści o powojennych walkach Polaków o odbudowę stolicy.

Ciekawą postacią jest Stanisław Toegel (1905–1953) prawnik, żołnierz Armii Krajowej, przed wojną publikował w prasie karykatury i rysunki satyryczne, a podczas wojny postanowił użyć swego talentu do walki z wrogiem i pracował dla prasy konspiracyjnej. Wziął udział w Powstaniu Warszawskim, a po kapitulacji powstania dostał się najpierw do obozu jenieckiego w Getyndze, a po wyzwoleniu obozu przez Brytyjczyków trafił do obozu dla przesiedleńców w Osnabrück, gdzie – otrzymawszy status byłego polskiego jeńca wojennego – stworzył cykl rysunków pt. *Polski Wojak na Obczyźnie*, który był rezultatem kontaktów z polskimi żołnierzami I Korpusu Polskich Sił Zbrojnych, pełniącymi służbę okupacyjną w Niemczech. Właśnie z tego cyklu pochodzi litograficzna karykatura pt. *Szkoda mrugać*

panie strzelec. Teka została wydana w 1946 roku w wydawnictwie Antoniego Markiewicza w Celle koło Hanoweru, a każda namalowana i opublikowana w niej karykatura pozwala na snucie opowieści o losach żołnierzy polskich sił zbrojnych na zachodzie, którzy niejednokrotnie nie mogli powrócić do ojczyzny, gdyż tu czekały na nich represje komunistycznego aparatu bezpieczeństwa.

Namalowany tuszem rysunek autorstwa Bronisława Wojciecha Linkego stanowi po pierwsze uzupełnienie ogromnej, bo liczącej teraz trzydzieści dziewięć prac kolekcji tego artysty znajdującej się w zbiorach Muzeum Niepodległości, będącej drugą co do wielkości kolekcją znajdującą się w państwowych zbiorach. Jest to również wstęp do opowieści o trudnym życiu w Polsce czasów stalinowskich, o referendum ludowym z czerwca 1946 roku (słynne 3 x TAK), o wyborach 19 stycznia 1947 roku, którym towarzyszył wierszyk „urna wyborcza to magiczna szkatułka. Wrzucasz Mikołajczyka, a wychodzi Gomułka”, a także agitacji i propagandzie epoki PRL.

Ostatni z prezentowanych na wystawie obrazów, namalowany przez Jana Tyszlera w l. 80. i zatytułowany *Etos* prowadzi widza przez historię strajków robotniczych lat 80. i tym samym pozwala na opowieść o schyłku PRL i wprowadzenie odwiedzającego muzeum w czasy najnowsze, czyli do III RP. Sam artysta, który jako dziecko przeżył bombardowanie Wielunia we wrześniu 1939 roku, a po wojnie ukończył najpierw grafikę na krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, a następnie wydział operatorski PWSTiF w Łodzi, przez przeszło pięćdziesiąt lat pracował jako realizator światła w Telewizji Polskiej, stanowi łącznik między historią a sztuką.

Właśnie w ten sposób prezentowanych na wystawie dwadzieścia pięć obrazów, w większości kupionych przez Muzeum Niepodległości w ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat, prowadzi widza przez przeszło dwieście lat historii Polski stanowiąc tym samym artystyczną rozmowę z historią twórców sztuki polskiej.

Małgorzata Karolina Piekarska

KATALOG

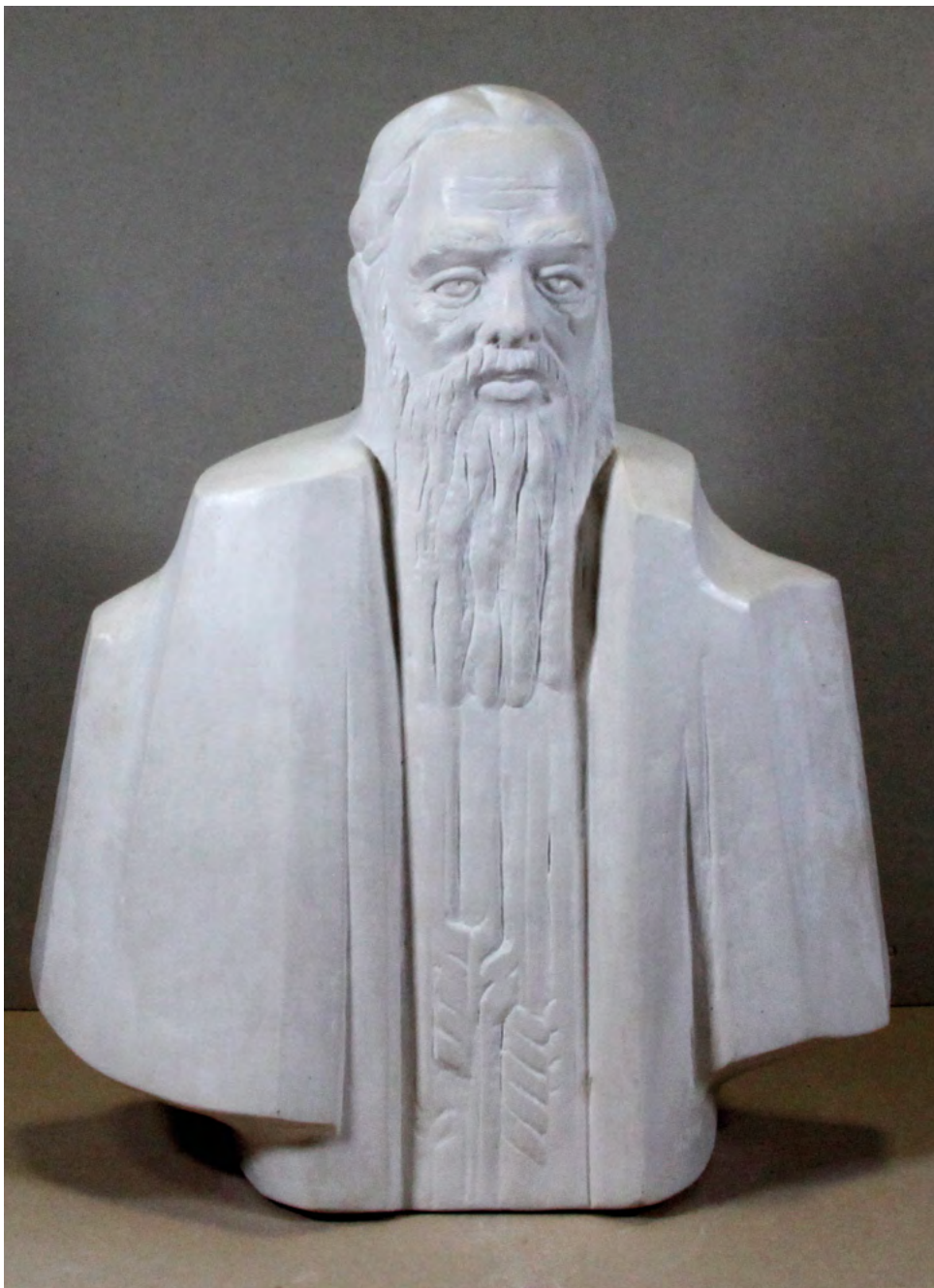

I
Natalia Shayon
Tadeusz Kościuszko przy globusie
(Przed 2017)

2
Bernard Lemercier
Portret Michała Czajkowskiego
(1830-1850)

3

Gustaw Hadyna (1946-2021)

Popiersie ks. Piotra Ściegiennego

(przed 2021)

4

Aleksander Sochaczewski (1843-1923)

Portret zesłańca

(1885)

5

Stanisław Katerla (1830/3-1900)

Przybycie partii do etapu

(1865-1873)

6
Elżbieta Rączka (1949-)
Niepodległa – 2018
(2018)

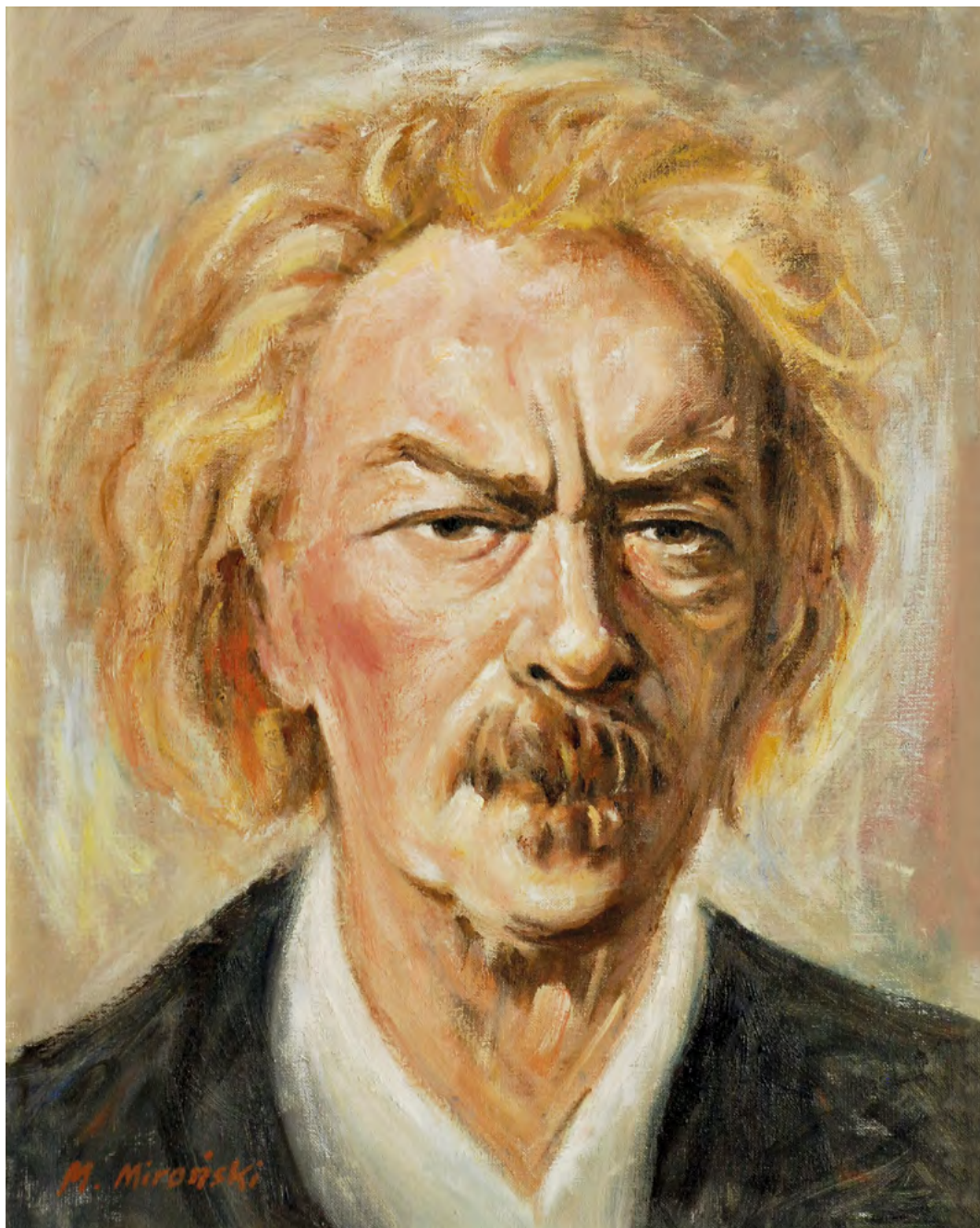
7

Bogdan Romaniuk (1939-2015)

Panorama krzemieniecka

(1989)

8
Mirosław Miroński (1952-)
Ignacy Jan Paderewski
(2012)

9

Adam Kunikowski (1950-)

Bitwa warszawska 1920 – pogrom bolszewików
(2020)

10
Hakob Mikayelyan (1972-)
Matka Boska Łaskawa
(obraz wzorowany
na obrazie z kościoła
OO Jezuitów w Warszawie)
(2023)

11
Magdalena Latosiewicz (1975-)
Generał Lucjan Żeligowski
(2020)

12
Maciej Milewski;
Generał Józef Haller;
(2020)

13
Piotr Gagan
General Tadeusz
Jordan Rozwadowski
(2023)

14
Marian Adamczyk (1938-);
Piłsudski i Witos;
(2017)

15

Gustaw Rogalski (1887-1939)

Wincenty Witos (karykatura)

(z Teki ALBUMU KARYKATUR
MARSZAŁKA J. PIŁSUDSKIEGO

NA PAMIĄTKĘ X-LECIA

NIEPODLEGŁOŚCI RZ. POSP.

POLSKIEJ 1914-1928)

(1928)

16

Stanisław Bodes (1951-)

Zapomniana szarża policji

– Husynne, 24.09.1939 r.

(2009)

17

Feliks Mostowicz (1947-2020)

Garnki na płocie (obraz symboliczny)

(1980-1990)

18
Stanisław „Miedza” Tomaszewski (1913-2000)
Dobijanie po egzekucji w Warszawie (getto)
(1943)

19
Bronisław Justus
Portret Danuty Brzosko-Mędryk
(1944)

20
Więźniarka KL Auschwitz
Marsz śmierci
(01.1945)

21

Janusz Jutrzenka Trzebiatowski (1936-)

Spalona Pieta Warszawy

(2004)

22

Włodzimierz Pawłocki (1925-)

1945 rok. Pobratyńcy
(1975)

23

Stanisław Toegel (1905-1953)

Szkoda mrugać panie strzelec

(z Teki pt. POLSKI WOJAK NA OBCZYŻNIE)
(1946)

24

Bronisław Wojciech Linke (1906-1962)

Ślubujemy Tobie, Ojczyzno...

(po 1946)

25
Jan Tyszler (1933-)
Etos
(?)

SPIS OBIEKTÓW NA WYSTAWIE

1. Natalia Shayon; *Tadeusz Kościuszko przy globusie*; ok. 2017; 50,5 x 50,5 cm; olej, płótno; Nr inw. M.747
2. Bernard Lemercier; *Portret Michała Czajkowskiego*; 1830-1850; 19,5 x 13,0 cm; litografia jednobarwna, papier; Nr inw. Gr.3618;
3. Gustaw Hadyna (1946-2021); *Popiersie ks. Piotra Ściegiennego*; przed 2021; 44 x 45 x 20 cm; rzeźba; gips; Nr inw. Rz.256;
4. Aleksander Sochaczewski (1843-1923); *Portret zesańca*; 22.01.1885; 46 x 34 cm; olej, płótno; Nr inw. M.850;
5. Stanisław Katerla (1830/3-1900); *Przybycie partii do etapu*; 1865-1873; 20,6 x 33,6 cm; akwarela, piórko karton; Nr inw. Gr.3548;
6. Elżbieta Rączka (1949-);; 2018; 50 x 60 cm; olej, płótno; Nr inw. M.869;
7. Bogdan Romaniuk (1939-2015); *Panorama krzemieniecka*; 1989; 47 x 55 cm; olej, płótno; Nr inw. M.570;
8. Mirosław Miroński (1952-); *Ignacy Jan Paderewski*; 2012; 50 x 40 cm; olej, płótno; Nr inw. M.784;
9. Adam Kunikowski (1950-); *Bitwa warszawska 1920 – pogrom bolszewików*; 2020; 80 x 120 cm; olej, płótno; Nr inw. M.870;
10. Hakob Mikayelyan (1972-); *Matka Boska Łaskawa (obraz wzorowany na obrazie z kościoła OO Jezuitów w Warszawie)*; 2023; 190,0 x 120,0 (w ramie: 210 x 140 cm); olej, płótno; Nr inw. M.866;

11. Magdalena Latosiewicz (1975-); *Generał Lucjan Żeligowski*; 2020; 60 x 40 cm; akryl, płótno; Nr inw. M.801;
12. Maciej Milewski; *Generał Józef Haller*; 2020; 50 x 40 cm; olej, płótno; Nr inw. M.867;
13. Piotr Gagan; *Generał Tadeusz Jordan Rozwadowski*; 2023; 80 x 60 cm; olej, płótno; Nr inw. M.868;
14. Marian Adamczyk (1938-); *Piłsudski i Witos*; 2017; 50,5 x 60,5 cm; 53,4 x 63,4 cm (rama); olej, płótno; Nr inw. M.666;
15. Gustaw Rogalski (1887-1939); *Wincenty Witos*; (z Teki ALBUMU KARYKATUR MARSZAŁKA J.PIŁSUDSKIEGO NA PAMIĄTKĘ X-LECIA NIEPODLEGŁOŚCI RZ.POSP. POLSKIEJ 1914-1928); 1928; 36,4 x 26,4 cm; litografia barwna, papier; Nr inw. Gr.3630;
16. Stanisław Bodes (1951-); *Zapomniana szarża policji – Husynne, 24.09.1939 r.*; 2009; 80 x 59,5 cm; olej, płótno; Nr inw. M.745;
17. Feliks Mostowicz (1947-2020); *Garnki na płocie (obraz symboliczny)*; 1980-1990; 65 x 96 cm; olej płótno; Nr inw. M.558;
18. Stanisław „Miedza” Tomaszewski (1913-2000); *Dobijanie po egzekucji w Warszawie (getto)*; 1943; 32,2 x 41,7 cm; akwarela, tusz piórko, karton; Nr inw. Gr.3445;
19. Bronisław Justus; *Portret Danuty Brzosko-Mędryk*; 1944; 17 x 12,5 cm; Ołówek, karton; Nr inw. Gr.3587;
20. więźniarka KL Auschwitz; nieznane; *Marsz śmierci*; [01.1945]; 12,5x 21 cm; akwarela, papier; Nr inw. M.848;
21. Janusz Jutrzenka Trzebiatowski (1936-); *Spalona Pieta Warszawy*; 2004; 150 x 100 cm; olej, płótno; Nr inw. M.597;
22. Włodzimierz Pawłocki (1925-); *1945 rok. Pobratyńcy*; 1975; 122 x 121 cm; olej, płótno; Nr inw. M.599;
23. Stanisław Toegel (1905-1953); *Szkoda mrugać panie strzelec*; (z Teki pt. POLSKI WOJAK NA OBCZYŻNIE); 1946; 24,0 x 32,0 cm (na planszy 31,0 x 43 cm); litografia barwna, papier; Nr inw. Gr.3633;
24. Bronisław Wojciech Linke (1906-1962); *Ślubujemy Tobie, Ojczyzno...*; po 1946; 32,0 x 23,5 cm; Tusz, papier; Nr inw. Gr.3656;
25. Jan Tyszler (1933-); *Etos*; (?); 86 x 61 cm; akryl, płyta pilśniowa; Nr inw. M.782;

GALERIA MALARSTWA HISTORYCZNEGO

MUZEUM NIEPODLEGŁOŚCI

1. Prezentacja obrazu olejnego Mirosława Mirońskiego, *Portret Ignacego Paderewskiego* (29 czerwca 2012);
2. Prezentacja obrazu olejnego Macieja Milewskiego, *Antoni Chruściel – Monter* (1 sierpnia 2014);
3. Prezentacja obrazu olejnego Macieja Milewskiego, *Warszawa'44* (1 sierpnia 2015);
4. Prezentacja obrazu olejnego Macieja Milewskiego, *Pamięci 189 tysięcy Warszawiaków zaginionych i pomordowanych przez Niemców* (1 września 2016);
5. Prezentacja obrazu olejnego Macieja Milewskiego, *Maria Cetys – żołnierz Armii Krajowej* (1 sierpnia 2018);
6. *Olga Leopoldyna Stawecka, siostra Maria Eligia (1886-1933). Legionistka, zakonnica* (Dom Bochniaków. Stowarzyszenie Miłośników Bochni i Ziemi Bocheńskiej 6 listopada 2018 – 25 marca 2019, Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej 24-25 kwietnia 2019, Muzeum Więzienia Pawiak 26 kwietnia 15 maja 2019);
7. Prezentacja zakupów do zbiorów Muzeum Niepodległości: Marian Adamczyk, *Piłsudski i Witos*, Stanisław Bodes, *Zapomniana szarża Policji Państwowej – Husynne 24 września 1939*, Hakob Mykayelian, *Kościuszko w sukmanie*, Natalia Shayon, *Tadeusz Kościuszko przy globusie* (19 grudnia 2018 – 28 stycznia 2019);
8. *Święto 1. Maja*. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości: Tymon Niesiołowski, Hanna Garwatowska, Edward Dziechciarzyk, Tadeusz Jan Kozłowski, Antoni Łyżwański, Witold Miller, Teresa Pagowska (1–9 maja 2019);
9. Prezentacja obrazu olejnego Macieja Milewskiego, *Władysław Orkan* (14 maja 2019);
10. Bogusław Lustyk, *Dziś idę walczyć Mamo!*. Grafika i rysunki (25 lipca – 28 sierpnia 2019);

11. *Wojenna Warszawa*. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości;
12. *Był taki wrzesień*. Wystawa plenerowa – Dom Kultury „Świt” (11 września 2019)
13. *II wojna światowa w twórczości współczesnych malarzy*. Wystawa po plenerze malarskim. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego (29 listopada 2019 – 12 czerwca 2020), Pałac Przebendowskich/Radziwiłłów Muzeum Niepodległości (30 czerwca – 17 lipca 2020), Fundacja Willa Polonia w Lublinie (18 lipca – 28 sierpnia 2020), Biblioteka Kraków (1 – 18 września 2020);
14. Janusz Trzebiatowski, *Armenia. Szlakiem katedr i chaczkarów* (Galeria Brama Bielańska Cytadeli Warszawskiej 18 grudnia 2019 – 28 stycznia 2020, Galeria Fundacji Willa Polonia w Lublinie 29 stycznia – 24 lutego 2020, Galeria Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Lublinie 1 marca – 8 kwietnia 2020, Galeria Biblioteki Kraków 5 maja – 25 czerwca 2020, Muzeum im Schafstall w Neuenstadt 6–11 lipca 2021, Muzeum Janusza Trzebiatowskiego w Chojnicach 17–19 września 2021, obecnie obrazy prezentowane są na wystawie stałej w Dworze Sztuki w Siennicy Różanej);
15. *Niech się mury pną do góry*. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości: Eugeniusz Arct, Aleksander Kobzdej, Włodzimierz Panas, Stanisława Stelmarzewska-Panasowa, Andrzej Feliks Szumigaj, Alfred Lenica. Wystawa on line, w Internecie (premiera 8 maja 2020);
16. *Ostatnie dni walki. Rocznica zakończenia Powstania Warszawskiego*. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości: Józef Skrobiński, Stanisław Żółtowski, Józef Młynarski, Hanna Żuławska, (1–31 października 2020);
17. Magdalena Latosiewicz, *Twarze Niepodległości*. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości: Marszałek Józef Piłsudski, Marszałkowa Piłsudska, Ignacy Jan Paderewski, Wincenty Witos, Roman Dmowski, Wojciech Korfanty, Gen. Józef Haller, Gen. Tadeusz Rozwadowski, Gen. Franciszek Latinik, Gen. Lucjan Żeligowski. Pierwsza odsłona, on line (premiera 4 listopada 2020)
18. *Kobiety dla Niepodległej*. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości: Anna Gudzińska, Maria Dębiana, Halina Kraheńska. Wystawa on line (premiera 9 listopada 2020);
19. Jacek Malczewski. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości: *Sybirak, Złożenie do trumny, Niedziela w kopalni. Szkic, Raporty policyjny, Powrót Sybiraka*. Wystawa on line (premiera 19 stycznia 2021).

20. Jerzy Krawczyk i jego realizm metaforyczny. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości: *Totenbestattung, Auffassen Mutti, Czeladnik złotnika, Wrzesień, Lenin*, (21 lipca – 29 sierpnia 2021);
21. Magdalena Latosiewicz. *Twarze Niepodległości* (17 lutego – 25 kwietnia 2021);
22. *1 maja 1905 w Warszawie* (29 kwietnia – 15 maja 2022);
23. *Odbudowa Warszawy*. Obrazy ze zbiorów Muzeum Niepodległości; Eugeniusz Arct, Aleksander Kobzdej, Dawid Haltrecht, Tadeusz Roman, Jerzy Brzozowski, Ryszard Skupin (12 maja 2022 – 16 stycznia 2023);
24. *Walery Eljasz Radzikowski – artysta i patriota*, (18 stycznia – 18 kwietnia 2023);
25. *Poszły wici po zaściankach. Insurekcja 1863*; 27 kwietnia – 20 czerwca 2023;
26. *Pamięć o Powstaniu Styczniowym. W zbiorach Muzeum Niepodległości* (20 stycznia – 2 lipca 2023);
27. *General Haller i jego legenda*. Wystawa w Sanktuarium Jana Pawła II w Radzyminie (14 maja 2023);
28. *RADZYMIN 1920. W obronie Odrodzonej* (23 maja – 7 czerwca 2023);
29. Hakob Mikayelyan, *Ludność Radzymina w 1920* (1 – 31 lipca 2023);
30. *Radzymin 1920. Ratunek dla Europy!* (1 sierpnia – 30 listopada 2023);
31. *Ludzie tradycji kościuszkowskiej* (Maciejowice: 5 – 10 października 2023, Warszawa, Pałac Przebendowskich/Radziwiłłów 13 – 27 października 2023, Warszawa: Galera Brama Bielańska 9 listopada 2023 – 30 stycznia 2024);
32. Krzysztof Lachowski, Paweł Edmund Strzelecki i Góra Kościuszki [wystawa kolekcji znaczków pocztowych i pocztówek], Garwolin: 5-10 października 2023, Warszawa: Pałac Przebendowskich/Radziwiłłów (13 października – 20 listopada 2023);
33. Hakob Mikayelyan, *Tadeusz Kościuszko. General armii amerykańskiej* Warszawa: Pałac Przebendowskich/Radziwiłłów (13 października – 20 listopada 2023, Warszawa: Galera Brama Bielańska (30 stycznia – 20 lutego 2024).

Koordinacja pracy redakcyjnej
Malgorzata Karolina Piekarska

Administracja
Piotr Maroński

Promocja
Justyna Wszyńska

Korekta
Zespół

Fotoskład i łamanie
Natalia Roszkowska

ISBN 978-83-67398-50-3

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
(identyfikator wydawnictwa naukowego 42-700)
al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa
wydawnictwo@muzn.pl
tel. 826 90 91 w. 41

Realizacja poligraficzna
Realhe.ro

Nakład 500 egz.

25^{lat} Mazowsze

Muzeum Niepodległości w Warszawie jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Organizatorzy

Patronat medialny

Partnerzy

ISBN 978-83-67398-50-3